

СЕКЦІЯ 3. СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО І МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

Ляшенко В. І.

завідувач відділу

Інституту економіки промисловості

Національної академії наук України

м. Київ, Україна

Лук'янов А. І.

аспірант

Інституту економіки промисловості

Національної академії наук України

м. Київ, Україна

DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-290-9-5>

РОСІЯ ЯК КОНКУРЕНТ УКРАЇНИ НА РИНКУ ПРОДУКЦІЇ АПК В АФРИЦІ

Стабільність виробництва та реалізації сільськогосподарської продукції в умовах війни набуває критичної вагомості для економіки України. За попередніми оцінками, в 2023 році в Україні буде на 45 % скорочено посівні площі під зерновими культурами та на 60 % менше отримано врожаю зернових в порівнянні з довоєнним 2021 роком. Якщо у 2022 р. станом на лютий аграрії були повністю готові до посівної, то наразі серед інших проблем для аграріїв найбільш гострою залишається мінімальна ліквідність агропродукції.

Водночас при підготовці до проведення весняно-польових робіт у 2023 році агропромислові підприємства зіткнулися з великою кількістю складнощів, а саме: 1) вартість перевезень зернових після початку війни у гривні зросла в понад 4 рази, що пов'язане серед іншого із проблемою блокування морських портів, зростанням тарифів АТ «Укрзалізниця» та особливо збільшенням вартості послуг користування вагонами; 2) не реалізовано повністю урожай зернових 2022 р.; 3) подекуди не зібрано минулорічний врожай кукурудзи; 4) майже 50 % зріст цін на пальне привів до значного подорожчання техніки, обладнання, запасних частин тощо; 5) різке погіршення фінансового стану агропідприємств.

Це обумовлено зупиненням дії «військових канікул» на повернення кредитів підприємствами, які втратили свої активи в результаті ворожої агресії, та вимогами їх погасити з арештом майна, яке залишилось на неокупованих територіях. Також ставки кредитування зросли більше ніж вдвічі, водночас пільгові програми, запропоновані Урядом («Доступні кредити 5-7-9»), не покривають повністю потребу в фінансуванні та, зокрема, не зможуть забезпечити перехід українського агросектору з експорту зерна на продукти переробки в умовах ускладненої логістики;

б) купівля засобів виробництва відбувається за комерційним валютним курсом, водночас збут продукції – за офіційним, що формує додаткові фінансові витрати для агровиробників. Якщо ще два роки тому аграрна галузь була в трійці найприбутковіших в Україні і 85 % підприємств мали рентабельність вище нуля, то за підсумками 2022 року значна кількість агропідприємств опиниться за межею рентабельності.

За експертними оцінками, з урахуванням зниження обсягів внесення добрив на 50–60 %, значні незібрані площі кукурудзи в полях, нестачу фінансування та необхідність суттєвої економії, очікувана врожайність знизиться залежно від регіону і культури на 10–30 % порівняно до середньої урожайності минулих років. Прогнозований вал зерна в 2023 році може скласти 34 млн т, що на 37 % менше показника 2022 року та на 60 % менше показника 2021 року. Щодо олійних культур, то очікується валовий збір 19,3 млн т, що на 13% більше показника 2022 року та на 15 % менше показника 2021 року. З урахуванням наведених валових обсягів виробництва та внутрішніх потреб України, експортний потенціал зернових та олійних культур в 2023/24 МР буде близько 35 млн т або 3 млн т на місяць. Для порівняння: в 2021/22 р. експортний потенціал був на рівні 85 млн т зернових та олійних або 7 млн т на місяць.

В зовнішньоекономічній діяльності України активно йде переорієнтація на ринки ЄС, Азії, Африки. В Україні на даний час відсутній державний механізм диверсифікації ринків збуту. Слід зазначити, що невдала спроба реалізувати першу експортну стратегію, закінчилася у 2019 р. схваленням нової – «Стратегії розвитку експорту продукції сільського господарства, харчової та переробної промисловості України до 2026 року». В ній визначено окремі інструменти-підказки для орієнтації в експортних правилах та потоках окремих торговельних ринків. Але єдиної концепції диверсифікації ринків та скорочення логістичних витрат не розроблено (таблиця 1). У середньому Україна тепер може експортувати лише близько 5–6 млн т зерна на місяць порівняно з приблизно 8 млн т до війни.

**Загрози щодо ефективності
зовнішньоекономічної діяльності України**

Назва	Зміст
1. Відтік кадрів і ризик рецесії	Найбільшим (і зростаючим) ризиком для зовнішньоекономічної діяльності у 2020-му є скорочення трудових резервів (зокрема, внаслідок зовнішніх факторів).
2. Залежність України від міжнародних кредитів	Низька довіра з боку кредиторів може відіграти ключову роль у зниженні можливостей країни щодо залучення потрібних фінансових ресурсів з-за кордону. Нині тривають значні надходження валюти в результаті придбання нерезидентами українських урядових боргових зобов'язань (ОВДП).
3. Дефіцит фінансових коштів	Дефіцит торговельного балансу (зростання якого у 2020-му може продовжитися з темпами на рівні 15–20%), волатильність <i>terms of trade</i> (співвідношення експортних та імпортних цін), а також невизначеність у відносинах із МВФ (загроза того, що за новою програмою «розширеного фінансування» буде отриманий лише перший транш коштів, оскільки інші залежатимуть від реалізації реформ, передбачених меморандумом, що здається досить проблематичним).
4. Відсутність дієвих кроків щодо реалізації державних експортних програм. Зміна уряду на початку світової фінансової кризи та пандемія	Зовнішньоекономічні позиції України значною мірою визначатимуться диджиталізацією промислових технологій, 3D-виробництвом, інтернетом речей, інтеграцією процесів накопичення енергії (<i>EnergyStorageIntegration</i>), штучним інтелектом тощо. А в цьому напрямі помітних зрушень не спостерігається. Поодинокі українські стартапи реалізуються поза межами країни через брак венчурного фінансування в ній
5. Гібридна війна із РФ	У квітні 2019 року РФ оголосила про розширення санкцій проти України, реагуючи на попереднє запровадження українською стороною санкцій проти російського бізнесу. Із 1 червня 2019-го РФ ввела обмеження на постачання нафти й нафтопродуктів до України (через заборони та обов'язкові дозволи). Україна є залежною від ринків РФ.
6. Вплив кліматичних змін	Прогнозні цінові тренди у 2020 році матимуть різноспрямовану дію покращання для сільськогосподарського сектору, погіршення для металургійного комплексу. У зв'язку із пандемією, яка розпочалась на тлі світової фінансової кризи, спостерігається падіння цін на сировинну продукцію. За оцінками МВФ індекс цін на сільськогосподарську та сировинну продукцію (<i>Commodity Industrial Inputs Price Index</i>) знизиться на 6%.
7. Відсутність державного механізму диверсифікації ринків збуту	Єдиної концепції диверсифікації ринків та скорочення логістичних витрат не розроблено.

Після лютого 2022 р. особливо серйозного удару було завдано по експортним можливостям сектору сільського господарства, оскільки продовжується блокування експорту, попри зернову угоду.

В наші дні Африка перетворюється в поле битви не впливів, а наративів, при чому ілюзорних. Кремль намагається показати, що відкриває «другий фронт» і кидає виклик «світопорядку, заснованому на правилах». А Захід робить вигляд, що не розуміє загрозливих наслідків хаотичних дій Кремля, розуміючи, що головну загрозу його інтересам у регіоні становить Китай. Менше чим за місяць голова російського МЗС Сергій Лавров здійснив одразу два тури по Африці, відвідавши загалом сім країн. Через дипломатичну активність на континенті Москва намагається просувати на «глобальному Півдні» власний наратив про війну в Україні та у зв'язку зі змінами в міжнародній обстановці. Однак на ділі ці зусилля більше схожі на спробу не тільки відкрити «другий фронт» проти Заходу в Африці, скільки створити там хоча б символічну заміну тому, що було знищено вторгненням в Україну. В січні Лавров побував в ПАР, Есватіні (Свазіленд), Анголі і Еритреї, а в лютому – в Малі, Мавританії і Судані. Крім того, 31 січня він зустрівся в Москві з колегою з Єгипту. Відвідані країни представляють майже всі макрорегіони континенту – Південну та Західну Африку, Сахель – Сахарську зону, Африканський ріг. Не менш цікавий і набір тем, затронутих на переговорах, – особливо якщо порівняти їх з питаннями, які Лавров обговорював з лідерами під час свого попереднього африканського туру в липні 2022 р. Тоді він відвідав Єгипет, Республіку Конго, Уганду та Ефіопію та написав програмну статтю, де основна увага – хай і з випадками на адресу «західного колоніалізму» – була приділена власне африканській проблематиці: промислова та енергетична безпека, інтеграційні процеси на континенті, крупним інфраструктурним проектам з російською участю. В 2023 р. на перший план вийшли зовсім інші теми. В ПАР обговорювалися спільні військово-морські маневри з КНР (в лютому), куди зараз через Атлантику рухається російський фрегат «Адмірал Горшков» з гіперзвуковою ракетою «Циркон» на борту. Її пуск є в програмі навчань. В Анголі Лавров нагадав про успішний запуск Роскосмосу в жовтні 2022 року ангольського супутника «Ангосат-2», запровадив подальше розширення співпраці у високотехнологічних відрядженнях, порадувався інтересу до російської мови, а також заодно поговорив про створення власних валют в рамках БРІКС, Латинської Америки та Карибського басейна [1]. Якщо узагальнити, то вийде, що під час

недавніх зустрічей з африканськими колегами російський міністр сформулював до боли знайомі тези про безпеку експорту (у вигляді поставок зброї та військової участі) і технології, про нові, альтернативні західним формати взаємодії, а також говорив про просування російської «м'якої сили» через «руський язик» і гуманитарні проєкти. Тобто це той самий набір, який Росія давно використовує на пострадянському просторі.

Ці напрямки співпраці з Африкою дивовижно схожі на те, як Москва виробляла відносини з країнами пострадянського простору. Тільки тепер Росії належить використовувати ці інструменти у взаємодії з африканськими країнами, тому що з сусідами вони не працюють все більше – перш за все, через військові дії в Україні. Африка виглядає як сприятливе середовище для того, щоб якось компенсувати втрати – створити нові логістичні блоки, створити схеми обмеження санкцій, розширити культурне та військове співробітництво. Також африканці виглядають вдячними слухачам для російської інтерпретації війни. Особливо, якщо додати туди антиімперіалістичний дискурс, а бойові дії в Україні будуть представлені як частина масштабної «битви» із Заходом ради переустрою світового порядку на більш справедливих принципах. Ця концепція дається в історичній близькості місцевим жителям обгорнутою «антиколоніалізмом», що залишився у спадщині від Радянського Союзу, з деякими модифікаціями. До «антиколоніалізму» і антиімперіалістичної боротьби додаються «нелегітимні санкційні бар'єри», битва за «суверенітет», «недопустимість втручання у внутрішні справи», «історичні території» і «фальсифікацію історії». Опис війни в Україні в термінах «звільнення з-під гноту» (в нашому випадку – неонацистів та «їх західних покровителів») також апеляція до зрозумілих африканцям ідей національно-визвольної боротьби. Загалом ефективність таких інформаційних кампаній в Африці, багато з яких були ще задовго до війни, залишається спірною. Опроси показують, що африканці як і раніше вважають, що колишні метрополії впливають на континент позитивніше, ніж Росія, і не підтримують війну в Україні. У Кремлі, за всією видимістю, із задоволенням читають матеріали в західних ЗМІ про те, як в Африці розгортається нова «велика гра» великої держави, а західним союзникам України загрожує відкриття «второго фронту». Метою цих поїздок Лаврова і було показати, що Росія залишається «великою державою», здатною конкурувати зі США або Китаєм на просторах глобального Півдня. Продемонструвати, що Москва, як і раніше, володіє високими технологіями, передовою

медициною та військовою потугою, в яких зацікавлені іноземні партнери. Але навіть для Африки цей образ далекий від реальності. Показ Росія просто не конкурує як за обсягом товарообігу і рівнем проникнення на континент не тільки з Китаєм, США або колишніми метрополіями, але навіть з Італією, Індією або Туреччиною. Україна повинна ефективно переорієнтувала свій експорт до країн ЄС, Азії, та Африки. Тому з метою збільшення експорту сільськогосподарської продукції та продовольства, зокрема і через морські та річкові порти активізувати роботу щодо створення умов для збільшення кількості задіяних портових терміналів та зняття блокування перевезень. З цією метою створити Міністерство з питань промисловості та зовнішньої торгівлі (по аналогії з повоєнною Японією), а також мережу Торгових домів «Україна-КНР», «Україна-Південна Корея», «Україна-Японія», «Україна – країни Близького сходу» та «Україна-Африка», які найбільше потребують імпорту продовольства та продукції АПК з України. Корупцією

Література:

1. Вадим Зайцев В. Компенсиря СНГ. Почему Лавров зачастил в Африку. URL: https://carnegieendowment.org/politika/89028?utm_source=rssemail&utm_medium=email&mkt_tok=ODEzLVhZVS00MjIAAAGJ7tdGd_H0hRysgW16QhuYfm4GbOSGloyoQFSkrNHhy3Awq6S2WELx9KbZ7MJNuTqw0JGiBmljfyqdJ_B_YbdtO74ys9KeN6e8foIkks.